

5. Тофтун М.Г. Етика: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2005. – 416с. – С.255-256.
6. Макиавелли Н. Сочинения.Т.1 – М. – Л., – 1934. – 78 с.
7. F.W. Taylor, Principles of Scientific management. New York: Harper, 1911, p.14.
8. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения в 3-х т. – М.: Педагогика, 1981.- 1378с.
9. Davies J.L., and Morgan A.W. "Management of higher education in a period of contraction and uncertainty". In O. Boyd – Barrett, T. Bush, J. Goodey, I. McNay and M. Preedy (eds), Approach to Post School Management, London, Harper and Row, 1983.
10. Bush T., Theories of Educational Management, London: Harper and Row, 1986.
11. Trump J.L. "Influencing change at the secondary level" in Miller (ed), 1967.
12. Miles M.B. (eds), Innovation in Education, New York: Teachers College, 1964.
13. Симонов В.П. Педагогический менеджмент. – М., 1999 – 430с.
14. Сороходов В.А. Менеджмент вищої школи: Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во ПСІ КСУ; вид-во ПП "Гінкул Г.Р.", 2003. – 356с.
15. Вища освіта України – Додаток 3(т.3) – 2006р. – Тематичний випуск “Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору”. – 528с. – С.351, 378.
16. Підготовка фахівців з менеджменту: досвід та перспективи. Тези доповідей регіонального науково-практичного семінару. – Миколаїв. – НУК. – 91с.

УДК 37(09)

Л.В. Пироженко

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У СЕРЕДИНІ 50-Х – НА ПОЧАТКУ 60-Х РР. ХХ СТ.

Статтю присвячено особливостям реформування змісту загальної середньої освіти в Україні у середині 50-х – на початку 60-х рр. ХХ століття.

The article is devoted to the peculiarities of the reformation of the secondary education contents in Ukraine in the middle of the 50-s – the beginning of the 60-s of the XX century.

Проблема змісту завжди була і є однією з найбільш актуальних проблем освіти. Визначити зміст освіти і навчання – це значить відповісти науково і аргументовано на наступні питання: які предмети повинні вивчатись у школі; за якими критеріями має відбиратися матеріал для кожного з них; які необхідні для засвоєння учнями знання повинні містити програми та підручники?

Історико-педагогічне осмислення дидактичного досвіду минулого в аспекті сучасних освітніх парадигм має, на наш погляд, значення як з точки зору збереження наступності в розвитку вітчизняної дидактичної думки, так і з точки зору можливостей його багатоаспектного впливу на інноваційні процеси в сучасній освітній системі. Це твердження ґрунтується на методологічних підходах до вивчення вітчизняної педагогічної думки, обґрунтованих в публікаціях О. Савченко, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.

Історичний досвід розбудови змісту освіти завжди був у полі зору науковців. Питання принципів відбору та дидактичного оформлення змісту освіти в історії дидактики відображено в дослідженнях А. Алексюка, Р. Вендровської, С. Гончаренка, В. Вихрущ, Т. Завгородньої, Б. Єсіпова, В. Краєвського, І. Лернера, Ю. Мальованого, В. Помагайби, О. Савченко, М. Скаткіна, О. Сухомлинської та ін. Однак у сучасній історико-педагогічній літературі недостатньо відображено процес розвитку змісту загальної середньої освіти в 50-х – 60-х рр. ХХ ст., немає цілісного дослідження практики відбору та структурування змісту навчання в історії української школи цього періоду.

На розвиток української школи як соціокультурного феномену в цілому та змісту шкільної освіти як його складової зокрема, у кінці 1950-х на початку 1960-х років впливав

комплекс соціальних, політичних та економічних чинників. Розглянемо ці чинники більш детально.

Нове партійне керівництво, яке прийшло до влади у березні 1953 р., зіткнулося з рядом політичних, соціальних та економічних проблем. Це і технічне відставання у промисловості, і відстале сільське господарство, і безправність селянства, і дефіцит житла у містах, і мільйони в'язнів у таборах та тюрмах. І усе це на фоні стрімкого економічного зростання зруйнованих війною західноєвропейських країн, формування постіндустріального суспільства, потужного світового демократичного руху, відгомін якого був відчутний навіть за залізною завісою. Вирішення цих проблем потребувало рішучих змін у економічному та соціальному житті країни.

Уже у серпні 1953 р. Г. Маленков повідомив про відміну податків на селян, а у кінці цього ж року М. Хрущов оголосив про підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. Ці заходи дозволили дещо покращити становище з продовольством, стимулювали виробництво молока, м'яса, овочів у приватних господарствах колгоспників.

Прискорення з середини 50-х рр. XX ст. розвитку промислового виробництва та певна підтримка сільського господарства (згідно нових критеріїв планування замість жорсткої регламентації діяльності колгоспи отримували завдання із заготівлі), широкомасштабне житлове (з 1956 по 1963 роки було побудовано більше житла, ніж за попередні 40 років) та промислове будівництво сприяли покращенню матеріального стану та оснащення шкіл, умов життя та праці учителів і навчання учнів (зокрема, колгоспники отримали паспорти та право вільно пересуватись по країні, зростала оплата праці, відмінені картки на основні продукти харчування тощо). У 1959 р. міське населення зрівнялось за чисельністю з сільським, а уже в наступному році почало переважати.

Окрім того економічне зростання та деяке покращення умов життя стали поштовхом до зміни ціннісних орієнтирів у свідомості більшості радянських громадян. Безпрецедентне для радянської держави фінансування науки (у 1950-х рр. до 20% держбюджету) зробили можливою розробку та впровадження нових технологій, освоєння космосу. Невпинні процеси технологізації виробництва призвели до того, що партійні та державні структури стали більше уваги приділяти розвитку технічних наук (у порівнянні з гуманітарними), у зв'язку з чим на перший план виходять так звані "виробничі цінності". Зміна суспільних та державних цінностей впливала й на діяльність школи. Економічні перетворення та впровадження у виробництво нової техніки і технологій вимагали від школи нових підходів до організації навчального процесу, пошуку нових форм та методів навчання і виховання молоді.

Величезний вплив на розвиток суспільства взагалі та школи як соціокультурного феномена, зокрема у радянську добу мала політична ситуація в країні. Зародження певних демократичних тенденцій у житті українського суспільства під час перебування при владі М. Хрущова привело до значних соціальних змін: сприяло поширенню ідей про свободу слова, релігії, широкому обговоренню проблем розвінчання культу особи та авторитаризму; стимулювало активізацію правозахисного та українського національного рухів; уможливило творчі пошуки діячів науки та мистецтва. За словами О. Сухомлинської, "відлига" надала могутнього стимулу творчій інтелігенції для розвитку ідей, що відштовхувались від особистісного вибору, власних інтересів і потреб. У цей час з'являються вчені-філософи, психологи, педагоги, письменники, митці, які починають розвивати новаторські за формами і змістом концепції, ідеї, твори мистецтва. Ці новаторські пошуки, проте, не виходили за рамки пануючого радянського дискурсу, але помалу розсовували й пом'якшували його рамки" [1: 61].

Політичні та соціальні трансформації у суспільстві спричинили зміни в освітній сфері, які умовно можна поділити на два напрями:

1. Поява державного (викликане економічними та політичними чинниками і супроводжувалось змінами у законодавстві) та соціального (ґрунтувалось на

пропаганді побудови комунізму за двадцять років і вимогою виховувати не просто активних будівників комунізму, а й людей, які будуть за цього нового ладу жити і працювати) замовлення на зміну змісту загальної середньої освіти.

2. Здатність самого педагогічного середовища сприймати інновації та розвиватись. У 50-ті – 60-ті рр. XX ст. школа під дією суспільних змін перестає бути (як це було у попередні більш, ніж два десятиліття) однією із найбільш консервативних ланок суспільства.

Протягом 1954-1955 рр. у суспільному житті країни проявилась тенденція до переходу від авторитарної до більш демократичної форми правління. Виникли нові політичні, соціальні та економічні умови, що спричинили певну трансформацію суспільних цінностей і, як наслідок, зміну у вимог суспільства до діяльності загальноосвітньої школи. З приходом до влади М. Хрущова керівництво держави, вперше за останні десятиліття, почало приділяти значну увагу питанням освіти, зокрема шкільної. Так, уже на XX з'їзді КПРС як пріоритетні відмічались завдання комуністичного виховання: “У попередні роки шкільна освіта мала серйозні недоліки: відрив навчання від життя, недостатня підготовленість випускників шкіл до практичної діяльності тощо” [2: 303].

Аналіз даного документа дозволяє виділити два напрями передбачуваних перетворень у загальноосвітній школі:

1. Політехнізація школи (викликана перш за все економічними причинами), яка передбачала уведення до навчального плану нових предметів, що давали знання з основ промислового та сільськогосподарського виробництва і цілеспрямованим залученням учнів до праці на підприємствах, дослідних ділянках та шкільних майстернях;
2. Активізація виховної роботи у школах, бо “комуністичне виховання молодого покоління є найважливішою задачею”. У зв'язку з цим на XX з'їзді КПРС було визнано за потрібне приступити до створення інтернатів та сітки дошкільних дитячих виховних установ [2: 303].

У педагогічній періодиці середини та другої половини 50-х рр. XX ст. активно обговорювалась проблема відірваності шкільного навчання від життя та слабка підготовка випускників школи до подальшої трудової діяльності. Школа, основи якої були закладені ще у 1931 р., коли гостро стояла проблема ліквідації неписьменності і запровадження загальної початкової освіти, зміст, форми та методи навчання в якій залишались практично незмінними протягом більш як двох десятиліть, перестала задовольняти зростаючі потреби суспільства у кваліфікованих працівниках, здатних використовувати контрольно-вимірні прилади та апарати, проводити складні технічні розрахунки й читати креслення. За словами відомого радянського економіста кінця 1950-х рр. М. Струмліна, “в сучасному виробництві вирішального значення набуває... не стільки м'язова сила і мозолисті руки, скільки культурно-технічний рівень робітників автоматичних ліній” [3: 67]. Освітній рівень випускників семирічної школи, яким часто було складно навчитись працювати на новому обладнанні, уже не задовольняв потреби виробництва.

Не кращим було становище і з загальною середньою освітою. Для прикладу можна навести такі статистичні дані. У 1957/1958 навчальному році 60,6 % учнів після закінчення неповної середньої школи продовжували освіту в середній школі. Але лише 40% випускників середньої школи змогли стати студентами вузів [4: 635]. Отже, більшість випускників загальноосвітніх шкіл йшла працювати у промисловість та сільське господарство. У той же час, зміст загальної середньої освіти був зорієнтований (відповідно до постанови ЦК ВКП (б) “Про початкову і середню школу” 1931 р.) на підготовку до вступу у вищі та середні спеціальні навчальні заклади. Таким чином, стала очевидною необхідність перебудови усієї системи шкільної освіти, її політехнізація.

У зв'язку з цим виникла потреба включення до навчального плану основ науково-технічних знань про промислове і сільськогосподарське виробництво, озброєння учнів уміннями і навиками поведіння зі знаряддями праці. Навчальний план і програми повинні

були забезпечити необхідний взаємозв'язок, єдність загальної і політехнічної освіти [5: 53-60]. З огляду на практику входження більшої частини випускників середньої школи відразу після її закінчення в трудову діяльність, виникла потреба у введенні до навчального плану загальноосвітньої школи факультативних курсів, які давали учням певну суму спеціальних знань, умінь, навичок, робили можливою диференціацію змісту навчання за здібностями та уподобаннями учнів.

У цей же час у педагогічній думці стає помітним прагнення до зміни освітніх парадигм і повернення до так званої “школи праці”, яка активно впроваджувалась у навчальний процес загальноосвітньої школи РРФСР у 20-х рр. ХХ ст. На думку відомого російського історика педагогіки М.Богуславського, у нових умовах відтворювались не лише основні ідеї та цілі трудової школи 1920-х рр., але й продукувались її проблеми: години на предмети політехнічного циклу брались за рахунок скорочення годин на традиційні загальноосвітні предмети; при домінуванні предметів пов'язаних з трудовою підготовкою відбувалось неминуче зниження загальноосвітніх знань [6: 175].

Вимоги наблизити шкільне навчання до потреб суспільства, яке почало розвиватись, швидкими темпами детермінували освітню реформу, основні напрями якої були визначені в тезах ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР “Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в нашій країні” і однойменному законі (24 грудня 1958 р.). У квітні 1959 р. відповідний закон прийняла й Верховна Рада УРСР. Цей документ передбачав структурну перебудову загальноосвітньої школи: впровадження загальної обов'язкової восьмирічної освіти; перетворення середньої десятирічної школи в одинадцятирічну; створення матеріально-технічної бази для оволодіння учнями шкіл однією з масових робітничих професій. Стратегічним напрямком розвитку школи у законі було визначено політехнізацію, посилення зв'язку школи з виробництвом, навчання з продуктивною працею, особливо на другому етапі навчання (15 – 18 років); різкого повороту педагогічної науки та практики до принципів трудової школи. Головним завданням нової пореформованої школи мала стати підготовка молодого покоління до життя та суспільно-корисної праці, підвищення рівня політехнічної та загальноосвітньої підготовки.

У пресі відразу ж розгорнулось широке обговорення перспектив та ходу реформування загальноосвітньої школи. У центрі дискусій знаходилося дві проблеми: матеріально-технічне забезпечення передбачуваних змін та обґрунтованість переходу на двоступеневу систему отримання загальної середньої освіти. В обговоренні цих проблем взяли участь провідні науковці, педагоги, методисти, батьки, більшість з яких, підтримуючи саму ідею реформування школи, висловлювала сумнів у її достатній підготовленості та продуманості. Автори критичних публікацій писали про недосконалість нового навчального плану, скорочення годин на загальноосвітню підготовку (зокрема на предмети гуманітарного циклу), значне перевантаження учнів, невідповідність школи до ефективного проведення професійної підготовки молоді.

Недооцінку гуманітарної складової загальної середньої освіти побачив у проекті реформування В. Сухомлинський, який написав з цього приводу листа М.Хрущову. Основною причиною відриву школи від життя Василь Олександрович назвав тривале, без будь-яких змін існування одного типу середньої школи – десятирічки. На думку педагога, зниження рівня загальної середньої освіти, та ще за відсутності спеціальних шкіл для обдарованої молоді, може мати у подальшому негативні наслідки для суспільства [7: 97-102].

Проте, як це було характерно для радянського періоду, переважала тональність офіційних документів, у яких переважало догматичне розуміння принципу рівності усіх за соціалізму та ідеалізація (зокрема для М.Хрущова) системи навчання робітничої молоді у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Закон вимагав щоб перехід усіх шкіл на обов'язкове восьмирічне навчання та організацію різних типів повних середніх шкіл розпочався з 1959/1960 навчального року і закінчився протягом наступних 3-5 років. З 15-16 років уся молодь мала залучатись до посильної виробничої праці і усе її подальше навчання мало пов'язуватись з виробничою

працею в народному господарстві. Виробниче навчання з метою підготовки учнів до роботи в одній із галузей народного господарства чи культури та суспільно-корисна праця мали здійснюватись у навчальних і виробничих цехах найближчих підприємств, в учнівських бригадах колгоспів та радгоспів, у навчально-дослідних господарствах, у міжшкільних виробничих майстернях. Усе це передбачало суттєву зміну у взаємостосунках між школою та суспільством, яке у вигляді трудових колективів починало брати безпосередню участь у навчальному процесі. Через стосунки школи з органами місцевої влади, підприємствами, батьками формувалось нове освітнє середовище.

Основною умовою прискореного переходу на новий термін навчання була розробка нового змісту загальної середньої освіти і, відповідно, впровадження нових навчальних планів та програм. У дуже короткий термін були створені нові програми з усіх навчальних дисциплін. При цьому матеріал фундаментальних дисциплін добирався з урахуванням його значення для практики. З метою якнайкращої виробничої підготовки учнів сільських шкіл були створені навчальні плани для сільських середніх шкіл з виробничим навчанням.

До навчального плану, уперше в історії радянської школи, були включені факультативні заняття за вибором. Різнопрофільні факультативи мали задовольняти індивідуальні інтереси та нахили учнів; об'єднувати учнів не лише різних класів, але й дітей різного віку зі спільними інтересами; забезпечувати розвиток найбільш здібних учнів; враховувати сучасні досягнення науки, техніки та культури, специфічних місцевих особливостей.

Суспільно-політична та економічна ситуація в країні, яка стимулювала інноваційні процеси у педагогіці та освіті, доповнювалась протиріччями конкретно-педагогічними. Зміни у змісті освіти, поступова політехнізація викликали гостру, усвідомлену педагогічною громадськістю, необхідність у подоланні домінування словесних методів навчання, універсалізації класно-урочної системи в рамках пояснювально-ілюстративного, репродуктивного навчання.

Таким чином особливості розвитку змісту загальної середньої освіти середини 50-х – початку 60-х рр. визначаються, перш за усе, специфічністю історичних умов, які активізували інноваційні процеси у педагогічній науці та практиці. Школа є важливим елементом соціально-культурних відносин, тому трансформаційні процеси цього періоду не могли не вплинути на сферу освіти. З іншого боку, реформування системи та змісту освіти було складовою суспільних змін і оновлена школа сама здійснювала зворотній вплив на соціум.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: АПН, 2000.
2. Отчетный доклад ЦК КПСС XX съезду КПСС // Хрестоматия по истории советской школы и педагогики / Под редакцией А.Н. Алексеева и И.Н. Щербова. – М., 1972.
3. Струмилин М. Эффективность образования в СССР // Народное образование. – 1962. – № 6.
4. Калініченко В., Рибалка І. Історія України. Частина III. – Х.: ХНУ, 2004.
5. Данилов М. А., Есипов Б. С. Дидактика. – М., 1957.
6. Богуславский М. В. Развитие общего среднего образования: проблемы и решения. Из истории отечественной педагогики 20-х гг. XX века. – М., 1994.
7. Из творческого наследия В. Сухомлинского // Советская педагогика. – 1988. – №3.